

ДОСЛІДЖЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРОК У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті висвітлено дослідження гуцульського говору вченими Львівського університету у 20–30-ті рр. минулого століття. Проаналізовано діяльність професора Я. Янова та його молодших колег щодо збирання діалектних матеріалів із Гуцульщини, охарактеризовано публікації за цими матеріалами та історію створення “Гуцульського словника”.

Ключові слова: гуцульські говірки, Я. Янів, С. Грабець, словник, діалектне слово, онімна лексика.

Статья посвящена исследованию гуцульского говора учеными Львовского университета в 20–30-е гг. прошлого столетия. Проанализирована деятельность профессора Я. Янова и его младших коллег по сбору диалектных материалов Гуцульщины, дана характеристика публикаций по этим материалам, а также история создания “Гуцульского словаря”.

Ключевые слова: гуцульские наречия, Я. Янив, С. Грабец, словарь, диалектное слово, онимная лексика.

The article highlights researches of Gutsul dialect made by scientists of Lviv university during the 20s – 30s of the previous century. Work of prof. Y. Yaniv and his young colleagues concerning collecting dialectal materials from Gutsulshchyna is analyzed. Their publications on these materials and history of “Gutsul Dictionary” are characterized.

Keywords: gutsul dialect, Y. Yaniv, S. Grabets, dictionary, dialectal word, onym vocabulary.

Вивчення гуцульських говірок науковцями Львівського університету започаткував відомий мовознавець, наш земляк, уродженець с. Мошківці, тепер Калуського району Івано-Франківської області, Ян Янів. Народився майбутній дослідник гуцульських говірок 22 листопада 1888 р. у малоземельній селянській родині, де, крім нього, було ще одинадцять дітей. Обдарованого учня запрямував учитель сільської школи, заохочування й безпосередня допомога якого дали змогу його підопічному закінчити віділову школу в Станіславі, а згодом – учительську семінарію з відзнакою. У 1909 р. Я. Янів склав матуру. Львівський університет закінчив у 1913 р. Під час війни 1914 р. як військово-визволенець опинився на фронті, де був поранений, і разом з лазаретом потрапив у російський полон. Вилікувавши поранення, перебував у таборах в Орловській області, Харкові й Туркестані. Після звільнення 1918 року влаштувався доцентом, а через рік став про-

фесором мовознавства в новоствореному університеті в Ташкенті. До Львова повернувся наприкінці 1921 р., читав лекції в українській Філії державної академічної гімназії у Львові, працював в університетському архіві, а пізніше на кафедрі української мови і літератури: з 1924 р. – доцентом, з 1927 р. – надзвичайним професором, з 1935 р. – звичайним професором української філології. У Львівському університеті Ян Янів працював до 1945 р., коли вчений як репатріант перебрався спочатку до Вроцлава, а пізніше до Кракова, де з грудня того ж року й до кінця життя (1952 р.) очолював кафедру східнослов'янських мов Ягеллонського університету [2, с. 524–525].

Безпосередньому зацікавленню вченим гуцульським діалектом передувало ґрунтовне дослідження добре знайомих йому ще з дитинства наддністрянських говірок околиць Калуша, яке завершилося монографією “Gwara małopolska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzań-

skie] z uwzględnieniem wsi okolicznych” (1926 р.). Учень Янова, упорядник і редактор його наукового доробку Я. Рігер зазначав: “Цей детальний опис фонетики і флексії поряд із текстами і словником ще й сьогодні може служити зразком для досліджень не тільки з діалектології, а й з літературної мови. Слід враховувати, що це була піонерська робота, бо на той час студій такого характеру було обмаль” [3, с. 38].

До вивчення гуцульських говірок Я. Янів приступив уже сформованим, зрілим діалектологом у 1924 р. Саме цим роком датується перша його діалектологічна подорож на Гуцульщину й Покуття, упродовж якої він відвідав 15 сіл від Молодятина до Жаб’є (тепер Верховина) і Буківця Ясенівського. У кожному з населених пунктів записує найцікавіші слова і форми. Через два роки здійснює ще дві поїздки в найвіддаленіші гуцульські села – у Красноїлля, Голови, Гриняву й Ферескул. За матеріалами, зібраними в цих населених пунктах, підготував велику статтю “Z fonetyki gwar huculskich” і публікує її в книзі на пошану Я. Розвадовського.

Продовжити вивчення гуцульського говору Я. Янову вдається лише з 1934 р. завдяки дотаціям, отриманим від Товариства прихильників Гуцульщини. Він залучає до діалектологічних досліджень своїх університетських учнів. “Подальші виїзди документуються записами з 1936–1938 рр. У 1934 р. у дослідженні покутських і гуцульських говірок, з метою окреслення певних фонетичних, морфологічних (частково лексичних) ареалів, брали також участь Владислав Курашкевич (у матеріалах Яна Янова зберігся фрагмент записів, зроблених у 1936 р.), Кароль Дейна (записи з 1934 р.), Пшемислав Зволінський (скупі нотатки з 1934 р.); довший час у польових дослідженнях брали участь Стефан Грабець, основний співробітник Янова (записи з 1934–1936, 1937, 1938 рр.) і Францішек Левандовський (записи з 1936–1937 рр.)” [3, с. 39].

Як вважає Я. Рігер, головна мета досліджень Яна Янова полягала в тому, що він хотів пізнати загадку гуцульської етногенези, про що повідомив в одній зі своїх статей. Тому вчений досліджував польські, румунські й арумунські елементи в лексиці, фразеології та деяких гуцульських конструкціях, вивчав польські елементи в румунських говірках, які межують із гуцульськими, і мовно-територіальне членування Гуцульщини. Матеріали, зібрані Яновим, чітко вказували на те, що в гуцульському діалекті виділяються дві частини, “яким властиві різні за своїм характером і за кількістю запозичення з румунської мови. Ця робота мала завершитися укладанням гуцульського чи гуцульсько-покутського словника” [3, с. 39].

Таким чином, уже на початку 30-х рр. у стінах Львівського університету сформувався колектив діалектологів, які поставили перед собою завдання глибокого всебічного вивчення гуцульського діалекту. Якщо на початку своїх карпатологічно-гуцульських студій Я. Янів робив вільні записи за певними тематичними групами, то, починаючи з 1934 р., обстеження гуцульських говірок здійснюється за певними наперед спланованими схемами. Укладаються відповідні питальники, за якими прибиралися матеріали. Перший питальник з 1934 р. містив 15 питань із фонетики та морфології. Глибоке зацікавлення гуцульською лексикою Я. Янова спонукає до опрацювання спеціальних питальників для збирання лексичного матеріалу. У 1936 р. підготовлено “Тимчасовий питальник з гуцульської лексики”, що охоплював 1 400 слів (в окремих випадках – понять), розподілених на 24 нерівномірні групи. Паралельно із цим С. Грабець і Ф. Левандовський збирали матеріали за іншим (так званім “регулярним”) питальником, обсягом у 400 питань, який через рік був перероблений на 362 питання. За зазначеними питальниками зібрано величезний фактичний матеріал. Оскільки Я. Янів,

С. Грабець, В. Курашкевич, Ф. Левандовський збирали матеріали в польових умовах за різними питальниками, то між собою ці матеріали суттєво відрізнялися [7, с. IX–X]. Історичні й суспільно-політичні обставини кінця 30-х рр. зашкодили лексикографічно й лінгвогеографічно опрацювати їх. На щастя, навіть в умовах воєнного лихоліття й повоєнних пертурбацій зібрані матеріали з Гуцульщини не пропали. Причому те, що із задуманого не вдалося здійснити в ті далекі 30-ті, успішно завершено не так давно. Річ у тім, що за матеріалами з гуцульського обширу Я. Янів підготував машинопис словника, який після його смерті, залучивши інші матеріали, хотів видати С. Грабець, але не встиг з підготуванням. Згодом учень Янова Януш Рігер опублікував “Słownik huculski” у 2001 р. [6; 7]. Крім того, за матеріалами, які зібрав Янів та інші експлоратори з терену Гуцульщини, Януш Рігер уклав 255 лінгвокарт і опублікував у 1996 р. “A lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language” [4].

Найбільші заслуги у вивченні гуцульського говору належать, звичайно, Я. Янову. Найближчим помічником у нього був наш земляк Стефан Грабець, уродженець Станіслава (1914 р.), випускник Львівського університету (1936 р.). Він не тільки допомагав Янову в усьому в польових умовах, а й, починаючи з 1936 р., на основі збраного ним величезного матеріалу з гуцульської ономастики підготував працю “Nazwy geograficzne Huculszczyzny”, за яку 1939 р. отримав у Львівському університеті науковий ступінь доктора філософії і яка повинна була появитися друком того ж року. Однак у вересні, коли планувався початок друку, розпочалася війна. Працю було опубліковано лише в 1950 р. уже в Польщі, куди, як і його учитель, він перебрався жити [5]. У згаданій монографії вперше подано лінгвістичний аналіз гуцульської онімної лексики. С. Грабець досить повно

описав ойконіми, гідроніми й ороніми Гуцульщини.

Таким чином, зусилля діалектологів – працівників і випускників Львівського університету в міжвоєнний період були спрямовані на формування джерельної бази вивчення гуцульського діалекту, створення надійної лексичної картотеки, лексикографічного дослідження гуцульського лексикону, на підставі чого можна дати науково обґрунтовану відповідь на питання про походження гуцулів, їх контакти із сусідніми народами, відбитими в лексичі.

Дослідники наукового доробку Яна Янова відзначають такі здобутки вченого. Він здійснив науково-лінгвістичний опис гуцульської фонетики. Детальна характеристика вокалізму та консонантизму говірки с. Гринява й навколишніх сіл, що ґрунтується на врахуванні найтонших відтінків вимови, взаємодії звуків у потоці мовлення, позиційних змін, зберігає свою наукову цінність і нині.

Важливими напрацюваннями відзначаються праці вченого, присвячені гуцульсько-румунським мовним зв'язкам. У цій ділянці привертає увагу аналіз румунських запозичень у гуцульських говірках, який дав змогу виділити в Гуцульщині північно-західну частину, де зберігаються давні запозичення, і південно-східну, де запозичень, може, й більше, але вони пізніші. Думка про більш архаїчну групу, яка безпосередньо не контактує з румунським мовленням, дала підстави вченому припустити, що предки сучасних гуцулів примандрували сюди давно й здалека. Положення Янова про різні джерела румунських запозичень в обох частинах гуцульського діалекту не втратили свого значення й сьогодні.

Ураховуючи близькість морфології та лексики архаїчних гуцульських говірок, польських говірок Підгалля й старопольської мови, а також імовірність давніх польсько-румунських контактів не на Підгаллі, а на теренах Червенської землі, Янів схиляється до дум-

ки про лехітське походження первісного населення цієї території. Однак “деякі риси, які назвав Янів, могли виникнути незалежно одна від одної, у результаті паралельного розвитку з можливими взаємними впливами (напр. у випадку род. відм. одн. жін. р. *меї, твеї, свеї* або занепаду кінцевого *-t* у третій особі множини дієслів з основою на *-i*: *нос'и^e* поряд із загальноукраїнським *нос'ат*)” [3, с. 44; див. також 2, с. 528]”. Зрештою, це допуслав Янів, але він вважав, що питання розв’язують польські лексичні запозичення в гуцульських говірках. У світлі нових розвідок із сучасної та історичної діалектології, а також діалектологічних атласів такий погляд на заселення Червенської землі видається непереконливим.

Дослідження діалектних відмінностей між гуцульськими й покутськими говірками Я. Рігер назвав прикладом взірцевого опрацювання. “Крім надзвичайно важливої констатації пролягання ізофонів, ізоморфів та їхніх пучків, спостерігаємо тонкі зауваги про вимову – співвідносно зі станом, зафіксованим в етнографічних працях, а також зі станом у суміжних українських говорах. Привертає увагу й те, що при описовому характері статті береться до уваги і динаміка розвитку говору: спостереження над поширенням або звуженням певних явищ підкріплене, між іншим, даними про збереження архаїзмів у віддалених гірських селах і присілках” [3, с. 45].

Нарешті, важко переоцінити значення словника гуцульської діалектної лексики Я. Янова, хоч він і опублікований дванадцять літ назад. Це поки що найбільший зі словників, у яких лексикографічно опрацьована гуцульська лексика. Його реєстр становить близько 9 000 лексем. Цінність його підсилює та обставина, що матеріали для нього зібрані майже століття назад, багато зі слів, поданих у ньому, зараз вийшли з ужитку й могли б уже бути втраченими назавжди для української та слов’янської діалектології.

Водночас, оцінюючи вагомий внесок Я. Янова в розвиток української діалектології, не варто на цьому тлі недооцінювати здобутки інших дослідників гуцульського діалекту. У польській науковій діалектологічній літературі про доробок ученого можна прочитати дослівно таке: “Це перший опис гуцульських говірок з урахуванням їхнього членування, оскільки раніша праця Б. Кобилянського не враховує діалектного поділу Гуцульщини. Констатація членування гуцульських говірок на дві основні групи має істотне значення для дальшого вивчення їхньої генези” [3, с. 45]. Ярослава Закревська цілком резонно й справедливо зауважила: “У порівнянні з Яновим Б. Кобилянський, безперечно, був першим, адже в 1925 р. праця «Гуцульський говір і його відношення до говору Прикарпаття» була вже завершеною, а Я. Янів у 1924 р. тільки вперше виїхав на Гуцульщину в наукову експедицію” [1, с. 14]. Б. Кобилянському належить пріоритет у системному науково-лінгвістичному дослідженні гуцульських говірок.

Отже, у Львівському університеті у 20–30-ті рр. минулого століття професор Ян Янів зі своїми молодшими колегами С. Грабцем, Ф. Левандовським, В. Курашкевичем, К. Дейною розгортають системне вивчення гуцульських говірок, для чого в польових умовах збирають необхідні матеріали за поперед спеціально укладеними питальниками. Результатом опрацювання зібраних матеріалів стали ґрунтовні діалектологічні розвідки про генезу, фонетико-морфологічні особливості й лексичний склад гуцульських говірок, словник гуцульської діалектної лексики, монографічний опис онімної лексики Гуцульщини. Ці праці, разом із напрацюваннями інших українських дослідників гуцульського говору, передовсім Б. Кобилянського, заклали міцну основу для подальших студій над українськими східнокарпатськими говірками.

1. *Закревська Я.* Броніслав Кобилянський – дослідник гуцульських говірок / Ярослава Закревська // Гуцульські говірки : Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 13–17.
2. *Купчинський О.* Ян Янів (Janów) – польський дослідник української літератури та мови : (З додатком бібліографії важливіших праць з українознавства) / *Олег Купчинський* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці філологічної секції. Т. CCXLVI. – Львів, 2003. – С. 523–540.
3. *Рігер Я.* Ян Янів як дослідник гуцульських говірок / Януш Рігер // Гуцульські говірки : Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 38–47.
4. *A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language* compiled by Janusz Rieger / Linguistic Committee Polish Academy of Sciences ; Ukrainian Research Institute ; Harvard University. – Warszawa : Semper, 1966. – 390 s.
5. *Hrabec S.* Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. – Kraków, 1950. – 264 s.
6. *Janów J.* Słownik huculski / Jan Janów ; opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. – Kraków : Wyd-wo naukowe DWN, 2001. – 294 s.
7. *Rieger J.* Wstęp / Janusz Rieger // Janów Jan. Słownik huculski / opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. – Kraków : Wyd-wo naukowe DWN, 2001. – S. VII–XXIV.